

váltak dominánssá. A 14. század lehülése viszont már az európai „kis jégkorszak” (1550—1860) előjátéka volt.

A belga kutató által elvégzett éghajlati rekonstrukció, a vizsgálatok interdiszciplináris jellegéből adódóan, egyszerre klimatológiai és gazdaságtörténeti eredmény. Egyfelől kétségtelen, hogy az éghajlattörténeti kutatások számára döntő fontosságúak a P. Alexandre által készített idősorok, hiszen a műszeres észleléseket 600 évvel megelőzően, megbízható éves pontosságú kvantitatív adatokat szolgáltatnak Európa klímájának alakulásáról. Másfelől az öntörvényű ökológiai folyamatok hatásainak vizsgálata egy alapvetően új, természettudományos dimenzióval bővítette a gazdaságtörténeti kutatásokat. A belga történelem eredményei így hozzájárulhatnak a tradicionális gazdaság és társadalom működési mechanizmusának, zavarainak elemzéséhez és értelmezéséhez. Az ökológiai dimenzióval kibővült gazdaságtörténeti elemzések pedig talán közelebb vihetnek a C. Ritter óta nyitott kérdés megválaszolásához, nevezetesen, hogy az európai gazdaság és társadalom mennyi ideig, és milyen mértékben került a

környezeti-klimatikus változások hatása alá az iparosodás előtti korokban. Nem szabad viszont megfeledkezni arról sem, hogy a klímaevolúció nem kizárólag történeti kérdés, hiszen napjaink civilizációja a „középkori klímaoptimum” időszakához hasonlóan, a közeljövőben vélhetően egy jelentős felmelegedésnek néz elé. Ilyen módon a modern világ hasonló „kihíváshelyzetbe” fog kerülni, mint a régi és archaikusabb kultúrák a korábbi éghajlatingadozások idején.

A klímátörténeti kutatások szükségszerűen egy olyan összetett problémacsoporthoz vezetnek, amelyet nem lehet megoldani a diszciplináris válaszfalak tiszteletben tartásával. A történeti-ökológiai kérdések megoldásához egyszerre van szükség klimatológusok, humán geográfusok és gazdaságtörténészek szakismeretére. P. Alexandre könyve elsősorban e szűk szakmai közönség számára készült. Ám a szerző diszciplináris határokat figyelmen kívül hagyó, problémacentrikus gondolkodásmódja minden hazai kutató számára példa lehet.

Ráczy Lajos

Kisvárosok a középkortól napjainkig

J.—P. Poussou — Ph. Loupès (eds.) (1987):

Les petites villes du Moyen Age à nos jours

(*Colloque International, Bordeaux, 25—26. octobre 1985.*), Paris 511 p.

A várostörténeti kutatások az 1960-as évektől kezdve példátlanul gyorsan fejlődtek a világon. Az utóbbi húsz évben hét nagy várostörténeti folyóirat látott napvilágot.¹ L. Mumford korai szintézisét követően számos összefoglaló munka jelent meg a városok eredetéről, és fejlődési pályáiról F. Braudel, P. Bairoch és J. de Vries tollából. Ám ezek a várostörténeti kutatások alig érintették a váro-

si piramis alapzatát, a kisvárosokat. Ezért P. Clark és J.-P. Poussou javaslatára az eredmények összevetése és a kutatási stratégia meghatározása céljából konferenciára gyűltek össze 1985 októberében a kisvárosokkal foglalkozó nyugat-európai történészek és geográfusok Bordeauxban. A konferencia két napján elhangzott 31 előadás tematikája időben átfogta a középkor és az újkor évszázadait, térben

pedig lefedte Dél- és Nyugat-Európát. Az előadássorozat központi kérdése, amelyet egyetlen kutató sem kerülhetett meg, az elemzések tárgyának meghatározása; a kisvárosok fogalmának definiálása volt.

A történeti kutatás számára hosszú időn keresztül a (kis)városi lét megbízható kritériumának látszott a település erősített jellege, és a városi cím, illetve az ezzel járó privilégiumok. Ennek a felfogásnak a helyességét látszott igazolni a középkori európai közgondolkodás is, amelyet Werbőczy híres Tripartitumában a következőképpen fogalmazott meg: „A város háznak szükséges falakkal és bástyákkal körülvett sokasága, amely jó és tisztességes megélésre kiváltságolva van.” A meghatározás első elemét, a középkori városfalak szükségszerű létét P. Clark cáfolta meg, angol példák alapján. A Brit-szigeteken, a kontinentális hatalmaktól izolált helyzetből adódóan feleslegessé váltak a települések erősítései, aminek következtében Angliában gyakorlatilag nincsenek megerősített városok. Brit történészek állítása szerint a középkori és újkori angol gazdaság számára ez a belső biztonság igen sok haszontalan befektetést tett szükségtelemmé.

A középkori jogi terminológiára építő meghatározás, azaz a városi privilégiumok elnyerése sem tekinthető minden kétséget kizáró támpontnak a kisváros fogalmának definiálásához. A város jogi meghatározásával szemben felmerült kételyeket támasztották alá Ch. Higounet kutatásai is, aki szerint például mikor Eustache de Beaumarchais 1290-ben városi rangra emelte Grenade-sur-Garonne-t, akkor a település a maga 3000 házával valójában már nagyváros volt.

A falvak és a középvárosok között elhelyezkedő „átmeneti településcsoport” meghatározását a történeti statisztikával foglalkozó kutatók mennyiségi, demográfiai mutatókkal próbálták elérni. A középkor idejére

Ch. Higounet a város demográfiai küszöbét 150–200 háztartásban (600–800 fő), míg ugyanezt a kora újkorra R. Gascon „600 füstben” (2–2500 fő) definiálta. Az újkori francia statisztikusok 2000, a németek 3500, míg az angol demográfusok 5000 lakosban határozták meg a városi népességszám alsó határát. B. Chevalier érvelése szerint a mennyiségi-demográfiai szempont a definíció elkészítésénél nem hagyható ugyan figyelmen kívül, de ugyanazon népességszám területenként és koronként igen eltérő minőségű településeket jelenthetett, hiszen a városi lét különböző elemei nem mutatnak feltétlenül szoros összefüggést a lélekszámmal.

Az Annales-körhöz tartozó történeti demográfusok a települések demográfiai viselkedése alapján próbálták meghatározni a kisvárosokat. A 19. századot megelőzően az európai városokban alig-alig fordult elő, hogy a születések meghaladták a halálozások számát. Ha tehát növekedett a város, akkor az nem saját biológiai erejéből, hanem a környező falvak emberfeleslegének felszívásával történt. Ezekre a kutatási tapasztalatokra támaszkodva javasolta C. Nières azt az igen érdekes kritériumot, amely szerint a (kis)város férfitelátosságának legalább 15–20%-a a települést övező 10 km-es zónán kívülről kell hogy származzon.

A különböző diszciplínákat művelő specialisták egyetértettek abban, hogy a kutatás tárgyának, a kisvárosnak a meghatározását döntően funkcionális szempontokra kell alapozni. A városi szint definiálására tett javaslatok mindegyikében előforduló kritérium volt például a „székhely” funkció, amely az öngazgató városi tanács mellett jelenthette a királyi és/vagy az egyházi hatalom jelenlétét. Másrészt az európai város elképzelhetetlen volt gazdasági-ipari szerepkör, piac nélkül, ami feltételezte az iparúzők legalább egyharmados arányát az aktív népességben belül.

Ph. Guinet véleménye szerint a kiadott iparengedélyek száma, illetve az iparosok aránya kritérium lehet a kisváros és a „bourg” (nagyváros) szétválasztásánál, míg az iparengedélyek ára alkalmas a kis- és a középvárosok elkülönítésére. A 19. századtól kezdődően Y. Babonau az ipari tevékenységnél lényegesen fontosabbnak ítélte azt a közvetítő kereskedelmi szerepkört, amelyet a kisvárosok egy-egy bourg vonzásterében láttak el.

J.—B. Laborie a kisvárosokat agglomeráló erő nélküli településeként jellemezte, amelyek nem rendelkeznek az önfenntartó növekedés képességével. Hasonlóan vélekedett C. Nières is, aki szerint a kisvárosok nagyon „törékeny” települések, hiszen többségük a középkor óta eltűnt, és nem fejlődött nagyvárossá. A túlélő és újjászülető kisvárosok szűk köréhez tartozik a P. Bairoch által vizsgált Saint-Bertrand-de-Comminges (Felső-Garonne, Franciaország), amelyet a rómaiak alapítottak i. e. 20-ban Lugdunum Convenarum néven. A városka, gazdaságát a Pireneusok természeti kincseire alapozva, a császárkor első két évszázadában gyorsan fejlődött. A virágzó települést i. sz. 405-ben a vandál invázió pusztította el. A város második születését Bertrand de l'Isle- Jourdainnek, Comminges püspökének köszönhetjük, aki Vallis Caprerie néven a 11. században újjáépítette. Miután V. Kelemen pápa a püspököt 1220-ban szentté avatta, a város zarándoklatok központjává vált. Mivel a település nem tudta újra megszerezni egykori gazdasági funkcióit, és

kiépíteni városi „erőterét”, az újkorban lassú hanyatlásnak indult. A 18. század végén valamivel több mint ezren, 1911-ben 555-en, jelenleg pedig alig 400-an lakják.

A konferenciát lezáró kerekasztal-beszélgetésen az összegyűlt kutatók a kisváros fogalmának különböző történeti korokban és régiókban egyaránt helytálló meghatározására reménytelen vállalkozásnak ítélték. Általános elfogadottá vált viszont a B. Lepetit által javasolt kutatási elv, amely szerint a város szintjű küszöbét döntően minőségi-funkcionális, míg a kis- és a középvárosok közötti határ elsősorban mennyiségi-demográfiai mutatók alapján célszerű meghatározni. A bordeaux-előadássorozat végén a konferencia egyik szervezője, J.—P. Poussou a következő módon összegezte a tanácskozás legfontosabb tanulságait: „Mindenekelőtt standardizált elemzési rendszerek segítségével a lehető legteljesebb módon fel kell dolgozni az európai kisvárosok történetét. Az így elvégzendő településtörténeti kutatások során pedig el kell vetni a nemzeti nézőpontot, és azt regionális szemlélettel kell felcserélni.”

Jegyzet

¹ Journal of Urban History (Beverly Hills, 1974), Urban History Yearbook (Leicester, 1974), Urban History Review/Revue d'histoire urbaine (Winnipeg, 1975), Storia della Città (Milano, 1977), Storia urbana (Milano 1977), Urbi, art, histoire et ethnologie des villes (Paris 1979).

RÁCZ LAJÓ